
Лауреати конкурсу імені Неллі Іванової-Георгієвської

<https://doi.org/10.15407/fd2022.02.157>
УДК 1(091)

Ілля ДАВІДЕНКО, студент другого курсу
магістратури філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
01033, Київ, вул. Володимирська, 60
illia.davidenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4742-9205>

ПРО ВІДМІННОСТІ ГАЙДЕГЕРОВОЇ ТА ФІНКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ГЕГЕЛЕВОГО ПОНЯТТЯ ДОСВІДУ СВІДОМОСТІ

Предметом розгляду в цій статті є інтерпретації з боку Мартина Гайдегера та Ойгена Фінка Гегелевого поняття досвіду свідомості у «Феноменології духу», які розглядаються як частина історії розвитку гегелезнавства в Німеччині. Метою статті є розгляд та зіставлення цих оригінальних інтерпретацій поняття досвіду свідомості, сформульованих представниками феноменологічної філософії. Крім того, Гайдегерову та Фінкову інтерпретації у статті зіставлено ще й із загальним підходом сучасного гегелезнавства до інтерпретації поняття досвіду свідомості.

Досвід свідомості — одне з найбільш проблематичних понять Гегелевого спадку загалом та опорне поняття «Феноменології духу». Розгляд інтерпретацій цього поняття, з огляду на роль, яку воно відіграє у змістовому наративі ФД, дає змогу порівняно стисло розкрити ключові особливості авторських підходів до інтерпретації всього наративу «Феноменології».

Після розгляду кожної з інтерпретацій автор здійснює їх зіставлення та вказує на кілька ключових відмінностей, характерних не лише для інтерпретацій поняття досвіду свідомості, а й для інтерпретацій всієї «Феноменології». Стаття завершується коротким розглядом стосунку Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій до сучасного дослідницького консенсусу щодо досвіду свідомості у «Феноменології духу».

Ключові слова: досвід свідомості, німецький ідеалізм, феноменологія, європейська філософія, гегелезнавство.

Замість вступу

Георг Гегель — один з найвпливовіших філософів XIX століття, чия філософія (як і дискусії щодо неї) певною мірою визначила шлях розвитку філософії у другій половині XIX століття та у XX-му. Навіть зараз, у XXI сторіччі,

Цитування: Давіденко, І. (2022). Про відмінності Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій Гегелевого поняття досвіду свідомості. *Філософська думка*, 2, 157—169. <https://doi.org/10.15407/fd2022.02.157>

Гегелева філософія не втрачає своєї актуальності ні як предмет історико-філософського дослідження, ні як вчення, здатне запропонувати подекуди неочікувані та ефективні підходи до розв'язання проблем сучасної філософії [Dulckeit, 2006].

На мою думку, коли йдеться про сучасну історію філософії, надзвичайно цікавою дослідницькою проблемою може бути генеза певного напрямку досліджень, і гегелезнавство не є винятком. Історично гегелезнавство, як зрештою й інші історико-філософські «-знавства», розвивалось у більш або менш чітко окреслених локальних центрах, головними з яких були Німеччина, англо-саксонський світ та Франція. Розвиваючись порівняно автономно в цих локальних академічних контекстах упродовж багатьох десятиліть, гегелезнавчі дослідження, безумовно, зазнавали впливів проблематики, дискусій та концепцій, що були актуальними в цих середовищах, набуваючи локальної змістової своєрідності.

У цій статті хотілося б звернутися до історії формування гегелезнавства в Німеччині. Звісно, повноцінне дослідження історії гегелезнавства в тому чи тому локальному центрі не може ні провадитись, ні бути викладене у такому стислому форматі, як стаття. Відповідно, я маю на меті звернутись лише до тієї частини цієї історії, що пов'язана із внеском двох представників феноменологічної філософії — Мартина Гайдегера та Ойгена Фінка, до традиції німецького гегелезнавства, щоб зіставити їхні інтерпретації «Феноменології духу»¹. Задля дотримання необхідного рівня деталізації розгляду Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій філософії Гегеля розглядатиму лише їхні інтерпретації поняття досвіду свідомості у ФД. Водночас, позаяк досвід свідомості є одним із ключових понять цієї праці, довкола якого, зокрема, зорганізовано її змістовий наратив, розгляд інтерпретацій цього поняття дасть змогу виявити водночас суттєві риси) підходів Фінка й Гайдегера до інтерпретації всієї ФД.

Німецьке гегелезнавство та феноменологія

Історія дослідження Гегелевих текстів та дискусій щодо них у Німеччині сягає ще першої половини ХІХ сторіччя. Умовно та задля формулювання робочої періодизації її можна розділити на три періоди. Відлік першого періоду можна вести від молодших сучасників Гегеля та його безпосередніх учнів, зокрема Карла Розенкранца та Карла Міхелета. Типовою рисою цього етапу є те, що більшість його представників були прихильниками та апологетами Гегелевого вчення, зокрема й у численних дискусіях з опонентами Гегелевої філософії (промовистим прикладом є дискусія з гербартіанцями та Тренделенбургом щодо питання про природу логіки та можливість її реформування [Vikko, 2009: pp. 218—219]), досить часто не розмежовуючи свої погляди й філософські симпатії та, власне, дослідження цієї філософії. Внаслідок

¹ З метою полегшення сприйняття нашої статті ми використовуємо в ній скорочення: «Феноменологія духу» — ФД.

такого характеру німецького гегелезнавства цього періоду мушу відзначити, що заледве його можна назвати структурно зорганізованим чи концептуально цілісним. Складно точно встановити, коли завершується перший етап розвитку гегелезнавства в Німеччині, адже його завершення було здебільшого пов'язане з поступовим згасанням інтересу² до дослідження Гегелевої філософії в німецькій філософській спільноті наприкінці XIX — на початку XX сторіччя.

Стан німецького гегелезнавства змінюється впродовж 1920—1930-х років великою мірою завдяки Гайдегереві, зокрема трьом його академічним курсам (1928; 1930—1931; 1942—1943), присвяченим ФД. Ці курси, в яких Гайдегер запропонував натхненні феноменологічною філософією оригінальні підходи до інтерпретації Гегелевого вчення, мали надзвичайний вплив як у Німеччині, так і поза її межами. Це можна пояснити кількома чинниками, до яких варто залічити як особистий авторитет Гайдегера, так і кількість майбутніх гегелезнавців, на яких його прочитання ФД справило істотний вплив. Зокрема, серед тих, хто зважав на Гайдегерові інтерпретації Гегелевого вчення, а подекуди й прямо їх дотримувався, були Ганс-Георг Гадамер, Отто Пьоглер, Герберт Маркузе, Вернер Маркс, Дитер Генрих, Людвіг Зип, Вітторіо Гьосле та інші.

Насамкінець, на сучасному етапі глобалізації історико-філософських студій німецьке гегелезнавство так само переживає розвиток, нехай і не такий бурхливий, як упродовж 1960—1990-х років, коли глобалізація цього дослідницького напрямку лишень починалася. На цьому етапі кожен з локальних дослідницьких центрів, долучаючись до глобальної наукової комунікації, вносить у спільний світовий дослідницький контекст галузі свої локальні своєрідності, збагачуючи його та софісткуючи. Промовистий приклад впливу глобалізації на німецьке гегелезнавство подають найвпливовіші академічні гегелезнавчі часописи Німеччини: «Hegel-Studien» (з 10 авторів останнього числа лише 4 є німцями) і «Hegel-Jahrbuch» (з 63 авторів останнього числа лише 29 походять з німецькомовних країн і 28 із них представляють німецькі академічні установи).

Гегелеве поняття досвіду свідомості в світлі сучасного гегелезнавства

Досвід свідомості (*Erfahrung des Bewußtseins*) — одне з головних понять ФД. Простий текстологічний огляд ФД показує, що Гегель уводить це поняття вже у вступі до розглядуваної праці, а саме у п'ятому параграфі: «А що тепер

² Падіння інтересу, про яке тут ідеться, не було абсолютним; в цей час, зокрема, проводили масштабну роботу щодо видання Гегелевих праць. Саму лиш «Феноменологію духу» впродовж 1907—1927 років було перевидано шість разів п'ятьма різними видавництвами. Утім, з огляду на тодішній академічний контекст, важко ствердити, що гегелезнавство як напрямок досліджень мало популярність чи було надзвичайно плідним на оригінальні інтерпретації Гегелевого вчення.

цей виклад за свій предмет має лише явище знання, то, здається, він сам є не вільною наукою, що рухає себе у своєму властивому образі, натомість під цим оглядом його можна брати за шлях природної свідомості, що рине до істинного знання, або за шлях душі, яка мандрує низкою своїх образів як призначених їй природою зупинок, щоби вона очистилася до духу, бо через повний досвід себе самої душа досягає знання того, чим вона є сама по собі» [Гегель, 2021: с. 7; Hegel, 1999: S. 55].

Досвід свідомості, в Гегелевому вжитку у ФД, є способом, у який розвивається свідомість, а позаяк метою ФД є обґрунтування та досягнення науки як абсолютної епістемічної позиції та найвищої форми свідомості, і обґрунтування це здійснено шляхом викладу історії розвитку свідомості, то досвід свідомості постає разом і методом такого обґрунтування. Почнімо розкриття змісту цього поняття з розкриття змісту поняття свідомості (*Bewusstsein*) у ФД.

Поняття свідомості у ФД є полісемічним. З огляду на прагматичні контексти вжитку цього поняття у праці можна відзначити, що Гегель вживає поняття свідомості щонайменше у трьох сенсах: широкому, вузькому та як синонім поняття природної свідомості. В широкому сенсі свідомість, згідно з Гегелем, — динамічна інтенційна концептуальна структура; система знань про предмет, що визначається концепцією³ предмета, а отже, й стосунку свідомості до нього; свідомість постійно перебуває у становленні, розвиваючись через низку своїх форм від першої (природна свідомість) до найвищої (наука, абсолютне знання), де кожна визначається панівною для цієї форми концепцією предмета (від «чуттєвої певності» до «ідентичності суб'єкта та об'єкта пізнання»). У вузькому ж розумінні свідомість — перший етап існування свідомості в широкому розумінні, впродовж якого вона проходить трансформацію через перші три форми свідомості: чуттєву певність, сприйняття та силу і розуміння; саме в перебігу цих трансформацій уявлення про незалежне від свідомості реальне існування предмета (тут — феноменальної дійсності) та його епістемічну доступність проблематизуються, зумовлюючи подальше розгортання наративу ФД. Саме свідомість у широкому сенсі, за Гегелем, є суб'єктом досвіду свідомості.

Відповідно свідомість у філософії Гегеля, згідно із поняттям, є інтенційним та засадово рефлексійним утворенням, яке розвивається через низку своїх форм шляхом трансформацій та поступової взаємозаміни чільних для відповідних форм свідомості концепцій, які визначають стосунок свідомості до її предмета. Позаяк чільна для певної форми свідомості концепція (предмета) визначає той спосіб, у який зорганізовано весь зміст свідомості (знання щодо досвідчуваної свідомістю дійсності) та структурну організацію свідомості, а також, за Піпіном, визначає можливість та характер людського

³ Тут, слідуючи пропозиції Вестфала [Westphal, 2003: 9], спрямованій на додаткове пояснення деяких понять Гегелевого філософського лексикону, ми використовуємо поняття «концепція» (особливо у формулюваннях на кшталт «концепція предмета») для передачі Гегелевого поняття «der Begriff» — «Поняття».

досвіду [Pipin, 1999: p. 91], а перехід від попередньої форми свідомості до наступної здійснюється шляхом визначеної негації новою концепцією попередньої (тим самим зміст кожної нової форми свідомості покладається у стосунок зі змістом попередньої), то свідомість у ФД постає як структурно та континуально єдине інтенційне утворення, спрямоване на пізнання дійсності (зовнішньої щодо свідомості на початку наративу ФД та інтерналізованої й ідентичної їй наприкінці).

Досвід свідомості — поняття, що фіксує спосіб, у який здійснюється перехід від однієї форми свідомості до іншої. Сам Гегель у ФД описує досвід свідомості як діалектичний процес, в перебігу якого внаслідок послідовного скептицизму свідомості щодо наявної на певному етапі її розвитку концепції виникає нова концепція, що визначає новий предмет, а отже, й нову форму свідомості [Гегель, 2021: с. 13; Hegel, 1999: S. 60]. Пов'язана із засадовою рефлексійністю здатність свідомості мати досвід зумовлює її здатність розвиватись: «"Досвід" у цьому сенсі відрізняється від його звичного розуміння — тут свідомість виявляє неадекватність котроїсь зі своїх форм та переходить до наступної не через натрапляння на якийсь інший предмет у своєму досвіді, а через досвідчування внутрішньої невідповідності між своїм предметом та своєю концепцією цього предмета і трансформацію цієї концепції у свій новий предмет» [Inwood, 1992: p. 96].

Таким чином, Гегелеве поняття досвіду свідомості фіксує спосіб, в який і завдяки якому свідомість, предмет філософії, розвивається через низку своїх форм від найпершої до найвищої. При цьому свідомість тут розглядається як інтенційне та рефлексійне концептуальне утворення, спрямоване на пізнання свого предмета, структурна організація якого визначається чільною концепцією предмета (і стосунку свідомості до нього). Відповідно, в перебігу досвіду свідомості через механізм визначеної негації та зміни чільної концепції предмета змінюється предмет свідомості, а отже, змінюється як інтенційне утворення й сама свідомість, будучи визначена як структурна єдність чільною концепцією, яка, у свою чергу, визначається попередньою концепцією. Відповідно, за Гегелем, саме завдяки досвіду свідомість може розвиватись як структурно та континуально ціле, як система.

Після цих вступних зауваг, покликаних контекстуалізувати головну частину цієї розвідки, звернімося до розгляду Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій поняття досвіду свідомості у ФД.

Гайдегерава інтерпретація досвіду свідомості

Як я писав вище, внесок Мартина Гайдегера до насамперед німецького гегелознавства важко переоцінити. Ба більше, згадані на початку статті курси були підготовані автором до друку та нині є важливою частиною повного зібрання творів філософа. Так, нам ідеться про тексти курсів «Німецький ідеалізм (Фіхте, Шелінг, Гегель та філософська проблематика сучасності)» (1928) [Heidegger, 1997a], «Гегелева "Феноменологія духу"» (1930—1931)

[Heidegger, 1997b], «Тлумачення “Вступу” до Гегелевої “Феноменології духу”» [Heidegger, 1993a]. Крім того, в доробку Гайдегера є ще два тексти, присвячені Гегелевій «Феноменології»: «Негативність. До дискусії з Гегелем щодо негативності» (1938—1939) [Heidegger, 1993b], «Гегелеве поняття досвіду» (1950) [Heidegger, 2002]. Як текстуальну основу розгляду Гайдегерової інтерпретації Гегелевого поняття досвіду свідомості я обрав саме статтю «Гегелеве поняття досвіду», що вийшла друком набагато пізніше за час читання згаданих курсів та презентує зрілий погляд Гайдегера на Гегелеву концепцію досвіду свідомості, що спирається на попередні Гайдегерові інтерпретації ФД та резюмує їх.

«Гегелеве поняття досвіду» побудовано як коментар до вступу до ФД, а структурна організація статті, що за змістом є коментарем до вступу, відповідає організації самого вступу за параграфами. Магістральна теза Гайдегера щодо ФД лишається, порівняно з попередніми працями, незмінною: в цій праці Гегелеві вдається описати історію перетворення свідомості на абсолют через розкриття своєї присутньої абсолютності в перебігу досвіду свідомості; позаяк, за Гегелем, свідомість є насамперед системою знання, зазначене розкриття свідомістю своєї абсолютності відбувається завдяки трансформаціям цієї системи [Heidegger, 2003: S. 142]; ці трансформації зумовлено природою свідомості, а саме її засадовою рефлексійністю та динамізмом. Згідно з Гайдегером, свідомість у результаті проходження шляхом досвіду свідомості, чи то пак шляхом феноменології духу, розкриває свою абсолютність і те, що її знання, отже, є дійсною наукою — системою незаперечно істинного знання про дійсність, що знає суще в його онтологічному стосунку з чистим буттям [Heidegger, 2003: S. 195]. Ключову роль у цьому перетворенні свідомості на абсолют, або ж розкритті нею для себе своєї вихідної абсолютності, за Гайдегером, відіграє саме досвід свідомості.

Виклад ключових положень Гайдегерової інтерпретації досвіду свідомості міститься в коментарях до п'ятого, чотирнадцятого, п'ятнадцятого та шістнадцятого параграфів. Згідно з цією інтерпретацією, досвід свідомості є надзвичайно комплексною та багатоаспектною структурою. Зокрема, він водночас є досвідом предметної свідомості, в якому феноменалізуються предмети свідомості, досвідом самої свідомості, в якому сама свідомість феноменалізується для себе, та досвідом зіставлення цих двох, щойно згаданих.

Як досвід предметної свідомості, досвід є способом презентації для свідомості її предметів. Позаяк свідомість, згідно з цією інтерпретацією, є абсолютотом, то досвід свідомості є способом буття сущого як простір існування усвідомлених (а отже, презентованих і водночас покладених у стосунок з буттям) феноменів. Як досвід самої свідомості досвід є контекстом феноменалізації свідомості для самої себе як знання про предмет. Врешті-решт, досвід свідомості як досвід зіставлення досвіду предметної свідомості та досвіду самої свідомості є тим, що, за Гайдегером, засвідчує абсолютність свідомості як її природу, реалізація якої поставлена їй як завдання [Heidegger, 2003:

SS. 191—193]: поступово й послідовно, через свою засадово рефлексійну та скептичну природу, свідомість, виявляючи невідповідність між досвідом предмета і своїм знанням про нього, вимушена змінювати своє поняття предмета й, отже, модифікувати сам феноменальний предмет. У такий спосіб свідомість рухається до реалізації своєї присутньої радикальної інтенції — усунення будь-якої можливої суперечності між предметом і знанням про нього та приведення їх до абсолюту як ідентичності й, отже, безвідносності до чогось зовнішнього (щодо свідомості).

Саме можливість свідомості мати досвід дає змогу, згідно з Гайдегером, вперше зафіксувати та згодом вивершити вихідну інтенцію свідомості — реалізацію в собі самій абсолюту [Heidegger, 2003: S. 196]. В цьому розумінні досвід є діалектичним процесом, процесом діалогу, за Гайдегером, між природною свідомістю та абсолютним знанням, завдяки якому перша діяльнісно досягає та реалізує в собі останнє.

Важливим для цієї інтерпретації моментом є Гайдегерове тлумачення абсолюту як самого буття [Heidegger, 2003: S. 204]. Позаяк, на думку Гайдегера, Гегелеві йдеться суто про феноменальну дійсність та її пізнаваність, а буттям феномену є його присутність (*Anwesenheit*) для свідомості, саме свідомість є власне тим буттям, у стосунку з яким має бути покладене все суще задля того, щоб знання свідомості стало дійсною наукою (ця теза експліцитно формулюється й у більш ранніх текстах: «Направду, філософування мусить прагнути того, щоб усю багатоманітність змісту покласти у стосунку і відтак утвердити у зв'язку з абсолютном; має бути здійснена тотальність знання, система науки» [Heidegger, 1997a: S. 206]). Відповідно, так витлумачені свідомість та досвід свідомості дають підстави назвати ФД онтологією, а отже, згідно з Гайдегером, першою філософією *per se* як такою, що спрямована на знання суцього в його зв'язку з буттям⁴.

⁴ Попри те, що Гайдегер, ведучи мову про онтологію, вказує на давньогрецьке походження такого способу філософування, він рясно використовує християнську релігійну метафорику, інтерпретуючи Гегелеву ФД: «Наука феноменології духу — теологія абсолюту через його парусію в діалектико-спекулятивну страсну п'ятницю. Тут вмирає абсолют. Бог мертвий» [Heidegger, 2003: 202]. Водночас Гайдегер, використовуючи цю метафорику для опису науки абсолютного знання, наголошує, проте, на світському характері такої науки як принагідно до «Феноменології», так і принагідно до «Науки логіки»: «І та, і інша теології є онтологіями, є світськими» [Heidegger, 2003: 203]. Досі не існує остаточного дослідницького консенсусу щодо того, чи дійсно Гайдегерові тлумачення ФД, як і сама ФД, дають підстави для їх теологічного прочитання чи спонукають до такого. Промовистим прикладом натхненого Гайдегеровою інтерпретацією теологічним прочитанням Гегелевої філософії може бути інтерпретація Гюсле, викладена, зокрема, в розділі «Прагнення системи: німецький ідеалізм» (*Sehnsucht nach dem System: der deutsche Idealismus*) [Hösle, 2013], за якою дух та абсолют є божественним началом суцього, а метою Гегелевої філософії є пізнання й осягнення цього начала. На нашу думку, повноцінне обгрунтування будь-якої позиції щодо цієї проблеми неможливе без визначення статусу релігійної метафорики як у Гайдегерових, так і в Гегелевих текстах, яке мало б спиратись на їх вичерпний текстологічний аналіз. Поки ж, хоча більшість сучасних до-

Узагальнюючи, досвід свідомості, за Гайдегером, є: а) комплексною, зумовленою засадовою рефлексійністю та динамізмом свідомості структурою; б) одночасно досвідом предметної свідомості, досвідом самої свідомості та досвідом зіставлення двох перших; в) контекстом оприявнення та подальшої реалізації вихідної інтенції свідомості до розкриття в собі абсолюту.

Фінкова інтерпретація досвіду свідомості

На відміну від Гайдегерового прочитання Гегелевої філософії, Фінкова інтерпретація не зажила такої ж популярності. Головним текстом Фінка, присвяченим Гегелю, є видана вже після смерті автора праця «Гегель: феноменологічна інтерпретація “Феноменології духу”» (1977), яка стала результатом багаторічних намагань автора осмислити Гегелів спадок, насамперед ФД, з позицій феноменологічної філософії (присвячені Гегелю академічні курси Фінка відбувалися у Фрайбурзькому університеті впродовж зимових семестрів 1948—1949, 1966—1977 та в літньому семестрі 1967 року). В цій праці Фінк викладає оригінальну, вельми критичну інтерпретацію Гегелевої філософії, зважаючи водночас на інші інтерпретації ФД, з якими був обізнаний, зокрема Гайдегеру.

Структурно праця складається зі вступу, присвяченого опису Фінкового підходу до інтерпретації ФД, та чотирьох розділів, присвячених вступу до праці, двом першим розділам («Свідомість» та «Самосвідомість») та першій частині третього розділу («Розум»). Згідно з цим прочитанням, ключовою проблемою, яку Гегель прагне розв'язати в цій праці, є стосунок між дійсним та концептуальним, між суцям та поняттям. Розв'язання цієї проблеми дало б змогу довести реальність знання, що його має свідомість про корелятивну щодо неї дійсність [Fink, 2012: S. 43]. Відповідно, за Фінком, цю працю слід розглядати насамперед як теорію пізнання чи епістемологію [Fink, 2012: S. 44].

За такого розуміння мети Фінк тлумачить ключову проблему розглядуваної праці (як можна довести реальність та істинність знання) як проблему природи знання й того, що може бути мірилом, масштабом перевірки знання. Позаяк знання є суттю свідомості, саме можливість такого доведення стає нагальним завданням свідомості, тією радикальною можливістю, яку свідомість не може ігнорувати [Fink, 2012: S. 41]. Це питання Гегель формулює ще у вступі до праці, і саме намагаючись відповісти на нього, свідомість проблематизує стосунок знання та дійсності. Та діалектична напруга, що внаслідок цього виникає в самій свідомості між свідомістю предмета як ідеєю буття в-собі (те, що є істинним, існує насправді) та самосвідомістю як ідеєю знання цього в-собі (те, що людина вважає істинним і таким, що існує насправді), зумовлює рух свідомості до науки крізь множину її форм [Fink, 2012: S. 55].

слідників і тлумачать Гегелю філософію як насамперед секулярний проект, ця дискусія, попри важливість проблеми, лишається відкритою.

Цей, згідно з Фінком, подібний до кола рух, що здійснюється свідомістю у собі самій, і є досвідом свідомості. Якщо Гайдегер пояснює необхідний характер досвіду свідомості через пов'язану з абсолютом позитивну телеологічність свідомості, то Фінкові йдеться радше про його негативну вмотивованість, пов'язану з необхідністю усунути згадану суперечність у самій свідомості [Fink, 2012: S. 69]. Виявивши суперечність між предметом та своїм знанням про нього, набувши досвід свідомості як досвід цієї суперечності, свідомість змінює своє знання, своє поняття предмета. Водночас, позаяк наше знання виражається в пізнавальній практиці, в тому, як ми пізнаємо предмет, у способі його пізнання, то сам предмет, що існує для свідомості, феномен, змінюється. Так свідомість рушає до наступної форми, на якій так само може виявити суперечність і пережити ще один момент досвіду. Варто відзначити: попри те, що спосіб пізнання предмета змінюється з переходом до кожної наступної форми свідомості, наша здатність до пізнання предметів у способи, властиві попереднім формам, зберігається. Ця заувага свідчить на користь того, що Фінкова інтерпретація підтримує тлумачення зняття (*Aufhebung*) як неповного й такого, що, застосовно до ФД, не означає зняття існування, а свідчить про зміну статусу та актуальності цих способів пізнання [Fink, 2012: S. 92].

Так само, на відміну від Гайдегера, досвід свідомості, згідно з Фінком, є менш виразно телеологічним, проте ця відмінність пов'язана не з позитивністю чи негативністю радикальної інтенції свідомості щодо абсолюту, а з передвизначеністю шаблів, що їх свідомість проходить у перебігу досвіду. Звісно, змістовий наратив ФД може бути прочитаний як проспективно, так і ретроспективно: чи то як досвід, суб'єктом якого є свідомість, чи то як феноменологія, суб'єктом якої є дух. Проте Фінк наголошує, що для свідомості цієї передвизначеності не існує: вона не прямує до певної наперед заданої позиції, вона не йде до чогось вже наявного, а, натомість, прямує шляхом спроб і розчарувань, намагаючись розв'язати непозбутну суперечність, якою затьмарене її існування, не знаючи, де її шлях скінчиться, але знаючи, що має принести проходження цим шляхом: певність щодо відповідності знання дійсності.

Узагальнюючи, згідно з Фінком, досвід свідомості а) є способом, у який свідомість здійснює діалектичний рух свого становлення та навертається на поняття самої себе (реалізована сутнісна можливість); б) фіксує суперечність між свідомістю предмета та знанням про предмет, що їх має свідомість на різних етапах свого існування; в) зумовлений необхідністю розв'язання згаданих суперечностей, що виринають внаслідок рефлексійності свідомості.

Висновки щодо відмінностей Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій Гегелевого поняття досвіду свідомості

Звернімося, отже, до порівняння Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій Гегелевого поняття досвіду свідомості. Обидві інтерпретації, безумовно, були натхненні феноменологічною філософією та стали оригінальним узагальненням

багаторічного осмислення кожним із філософів Гегелевого вчення. Проте між цими інтерпретаціями є й суттєві відмінності.

Перша з ключових, на мою думку, відмінностей цих тлумачень полягає у підходах до інтерпретації ФД загалом. Гайдегер вважає, що ФД є онтологією та покликана подати онтологічне пояснення зв'язку феноменального суцього із самим буттям, в якості якого тут витлумачується свідомість. На користь цього, за Гайдегером, свідчить Гегелевий опис перебігу досвіду свідомості, в якому суще дедалі повніше феноменалізується для свідомості, а свідомість розкриває для себе свою абсолютність через покладання в досвіді суцього та свідомості у стосунок. Саме досвід свідомості є, отже, способом, у який Гегель створює та обґрунтовує, за Гайдегером, свою онтологічну концепцію. Згідно з Фінком, ФД є насамперед теорією пізнання, що намагається розв'язати проблему відповідності феноменальної дійсності та знання свідомості про неї. Тобто досвід свідомості висвітлюється як насамперед спосіб фіксації суперечностей між знанням та дійсністю, який дає змогу розв'язувати ці суперечності за допомоги механізму зняття.

Друга з ключових відмінностей полягає в тому, що Гайдегера інтерпретація виразніше акцентує увагу на феноменальності самої свідомості в перебігу досвіду свідомості. Так, він постійно наголошує з'явищеність свідомості, а не тільки й не стільки її предметів. Фінк, натомість, приділяє меншу увагу феноменальності свідомості, проте звертається до детального розгляду конкретних прикладів феноменалізації дійсності за допомоги різних способів пізнання, як-от чуттєвої певності чи сприйняття, на чому Гайдегер, зокрема і в інших текстах, зосереджується значно меншою мірою.

Третя з відмінностей, на якій я вже спинявся, — це відмінність у розумінні телеології свідомості та ролі, що її відіграє досвід свідомості в процесі розвитку свідомості. Згідно з Гайдегером, саме досвід свідомості є контекстом прояснення для свідомості її присутньої радикальної інтенції до абсолюту, яка й скеровує свідомість у її розвитку. Натомість за Фінком, досвід свідомості дає спосіб реалізації вихідної інтенції до абсолюту, який до того ж він описує радше як епістемічну позицію, ніж як фінальний етап розвитку самої свідомості.

Врешті, остання, четверта відмінність полягає в тому, чого, відповідно до кожної з інтерпретацій, стосується досвід свідомості. Згідно з Фінком, досвід свідомості спричиняється до змін у знанні, що його має свідомість про свій предмет на певному етапі існування, і саме ці зміни, своєю мірою, спричиняють зміни в предметі свідомості, після чого відбувається повноцінний перехід до іншої форми свідомості. Гайдегер, натомість, тлумачить свідомість більш загально, не надто акцентуючи бінарність та операційну послідовність змін свідомості у перебігу досвіду, висвітлюючи її у процесі трансформацій як насамперед цілісне утворення.

Обидві інтерпретації здебільшого відповідають підходам сучасного гегелезнавства до тлумачення Гегелевого поняття досвіду свідомості. Водночас

кожна з інтерпретацій відхиляється від актуального консенсусу в різних моментах, зокрема й пов'язаних з інтерпретаційною настановою стосовно Гегелевого вчення. Так, обидві інтерпретації є виразно ангажованими особистими філософськими поглядами філософів, і якщо Фінк приділяє увагу спеціальному поясненню свого підходу та його обґрунтуванню, то Гайдегера інтерпретація уникає цього. Таку своєрідність розглядуваних інтерпретацій порівняно із сучасними дослідженнями можна пояснити трансформаціями академічних стандартів, як загальних, так і тих, що стосуються галузевих досліджень, які (трансформації) відбувалися за останні 30 років і були пов'язані з глобалізацією історії філософії та самої філософії як академічних дисциплін.

Підсумовуючи, зазначу — у цій статті було здійснено зіставлення Гайдегерової та Фінкової інтерпретацій Гегелевого поняття досвіду свідомості та вказано на їхні ключові відмінності. Таке зіставлення є важливим не лише тому, що, попри надзвичайну популярність та впливовість Гайдегерової інтерпретації Гегелевої ФД, вона не є єдиним оригінальним тлумаченням цієї праці з позицій феноменологічної філософії, а й тому, що в численних локальних контекстах гегелезнавства, зокрема й українському, Фінкова інтерпретація практично не представлена попри її беззаперечну привабливість як предмета дослідження. Сподіваюся, що висновки, яких я дійшов у цій статті, прислужаться українським гегелезнавцям та звернуть їхню увагу як на ці оригінальні інтерпретації ФД, так і на перспективність дослідження традицій сучасних історико-філософських дослідницьких напрямків.

ДЖЕРЕЛА

- Гегель, Г. В. Ф. (2021). Феноменологія духу. Вступ. *Sententiae*. Одержано з: <https://sententiae.vntu.edu.ua/index.php/sententiae/article/view/577>.
- Dulckeit, K. (2006). Language, Objects, and the Missing Link: Toward a Hegelean Theory of Reference. In: J. O'Neill Surber (Ed.), *Hegel and language* (pp. 145–164). Albany: State University of New York Press.
- Fink, E. (2012). *Hegel: Phänomenologische Interpretationen der «Phänomenologie des Geistes»*. Frankfurt am Main : Klostermann.
- Hegel, G. W. F. (1999). Phänomenologie des Geistes. In: G. W. F. Hegel *Hauptwerke in sechs Bänden*. (Bd. 2, SS. 1–448). Hamburg: Meiner.
- Heidegger, M. (1993a). Erläuterung der «Einleitung» zu Hegels «Phänomenologie des Geistes». In: M. Heidegger *Gesamtausgabe*. (Bd. 68, SS. 65–150). Frankfurt am Main: Klostermann.
- Heidegger, M. (1997a). Der deutsche Idealismus und philosophische Problemlage der Gegenwart. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 28, SS. 1–346). Frankfurt am Main: Klostermann.
- Heidegger, M. (1993b). Die Negativität: eine Auseinandersetzung mit Hegel aus dem Ansatz in der Negativität. In M. Heidegger *Gesamtausgabe* (Bd. 68, SS. 3–64). Frankfurt am Main: Klostermann.
- Heidegger, M. (2003). Hegels Begriff der Erfahrung. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 5, SS. 115–208). Frankfurt am Main: Klostermann.
- Heidegger, M. (1997b). Hegels Phänomenologie des Geistes. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 32, SS. 1–216). Frankfurt am Main: Klostermann.

- Hösle, V. (2013). *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie: Rückblick auf den deutschen Geist*. München: Beck.
- Inwood, M. (1992). *Hegel dictionary*. Oxford: Blackwell.
- Pippin, R. (1999). *Hegel's idealism: the satisfactions of self-consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vikko, R. (2009). The logic question during the first half of the nineteenth century. In L. Harpantha (Ed.), *The development of modern logic* (pp. 203—221). Oxford: Oxford UP.
- Westphal, K. (2003). *Hegel's epistemology: a philosophical introduction to the Phenomenology of spirit*. Indianapolis, IN: Hackett.

Одержано 01.06.2022

REFERENCES

- Hegel, G. W. F. (2021). Phenomenology of spirit. Introduction. [In Ukrainian] *Sententiae*. Retrieved from: <https://sententiae.vntu.edu.ua/index.php/sententiae/article/view/577>
- Dulkeit, K. (2006). Language, Objects, and the Missing Link: Toward a Hegelean Theory of Reference. In: J. O'Neill Surber (Ed.), *Hegel and language* (pp. 145—164). Albany: State University of New York Press
- Fink, E. (2012). *Hegel: Phänomenologische Interpretationen der „Phänomenologie des Geistes“*. Frankfurt am Main : Klostermann.
- Hegel, G. W. F. (1999). Phänomenologie des Geistes. In: G. W. F. Hegel, *Hauptwerke in sechs Bänden* (Bd. 2, SS. 1—448). Hamburg : Meiner.
- Heidegger, M. (1993a). Erläuterung der «Einleitung» zu Hegels «Phänomenologie des Geistes». In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 68, SS. 65—150). Frankfurt am Main : Klostermann.
- Heidegger, M. (1997a). Der deutsche Idealismus und philosophische Problemlage der Gegenwart. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 28, SS. 1—346). Frankfurt am Main : Klostermann.
- Heidegger, M. (1993b). Die Negativität: eine Auseinandersetzung mit Hegel aus dem Ansatz in der Negativität. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 68, SS. 3—64). Frankfurt am Main : Klostermann.
- Heidegger, M. (2003). Hegels Begriff der Erfahrung. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 5, SS. 115—208). Frankfurt am Main : Klostermann.
- Heidegger, M. (1997b). Hegels Phänomenologie des Geistes. In: M. Heidegger, *Gesamtausgabe* (Bd. 32, SS. 1—216). Frankfurt am Main : Klostermann.
- Hösle, V. (2013). *Eine kurze Geschichte der deutschen Philosophie: Rückblick auf den deutschen Geist*. München : Beck
- Inwood, M. (1992). *Hegel dictionary*. Oxford : Blackwell.
- Pippin, R. (1999). *Hegel's idealism: the satisfactions of self-consciousness*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Vikko, R. (2009). The logic question during the first half of the nineteenth century. In: L. Harpantha (Ed.), *The development of modern logic*. (pp. 203—221). Oxford: Oxford UP.
- Westphal, K. (2003). *Hegel's epistemology: a philosophical introduction to the Phenomenology of spirit*. Indianapolis, IN : Hackett.

Received 01.06.2022

Illia DAVIDENKO, second year student
master's degree at Philosophy Department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska St., Kyiv, 01033
illia.davidenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4742-9205>

ON THE DIFFERENCES BETWEEN
HEIDEGGER'S AND FINK'S INTERPRETATIONS
OF HEGEL'S CONCEPT OF EXPERIENCE OF CONSCIOUSNESS

The subject of this article are Martin Heidegger's and Eugen Fink's interpretations of Hegel's concept of experience of consciousness examined in the light of the history of the development of German Hegelian studies. Article aims at revisiting and comparison of those original interpretations formulated by the prominent followers of phenomenological philosophy. Furthermore, in the course of the article those interpretations also get compared to the general approach of contemporary Hegelian studies to interpreting the concept of experience of consciousness.

The experience of consciousness is indeed one of the most problematic concepts of Hegel's philosophy and the key concept of the "Phenomenology of Spirit". Therefore, with regard to the role this concept has in the narrative of "Phenomenology...", the interpretations of this concept, examined in the present article allow us to inspect, in a general outlook, Fink's and Heidegger's interpretational approaches towards all the "Phenomenology..."

Having examined each of the interpretations, a comparison of the two is conducted, that results in pointing out the key differences between those, which also relate to the interpretations of all the "Phenomenology...". The article closes up with a brief inspection of the relation of Heidegger's and Fink's interpretational approaches to the contemporary scholar consensus on the experience of consciousness in the "Phenomenology of Spirit".

Keywords: *experience of consciousness, German idealism, phenomenology, European philosophy, Hegelian studies.*